

УДК 621.9.048

В. Боков, канд. техн. наук; В. Лушніков, канд. техн. наук;

І. Гросул; Т. Мельник

Кіровоградський державний технічний університет

ОЦІНКА ТЕПЛОВОГО СТАНУ ЕЛЕКТРОДА-ЗАГОТОВКИ ПРИ РОЗМІРНІЙ ОБРОБЦІ ЕЛЕКТРИЧНОЮ ДУГОЮ

Розглянуто теплову схему та методичку обчислення теплового поля в електроді-заготовці при розмірній обробці металів електричною дугою, що дозволило розширити термодинамічне уявлення про елементарну електроерозійну лунку. Подано метод вимірювання геометричних співвідношень між складовими елементами електричної дуги у гідродинамічному потоці робочої рідини.

Як відомо [1], матеріал електрода-заготовки (ЕЗ) при реалізації процесу розмірної обробки електричною дугою (РОД) руйнується за рахунок термічної короткочасної дії потужного плоского приелектродного (анодного чи катодного) джерела тепла. У зв'язку з останнім ЕЗ випробовує тепловий удар, результатом якого є утворення у ньому температурного поля певного градієнта та елементарної електроерозійної лунки.

Розглядаючи електричну дугу як інструмент для розмірного формоутворення поверхонь, кількісно оцінемо тепловий стан ЕЗ в умовах РОД, з метою розв'язання таких теплових задач:

- визначення часу t , за який температура T на глибині $x = h_l$ (де h_l – глибина лунки) досягне температури плавлення матеріалу ЕЗ $T_{пл}$;
- встановлення закону розподілу температури за шарами від поверхні ЕЗ до дна лунки;
- встановлення закону розподілу температури за межами лунки, тобто при $x > h_l$;
- виявлення глибини зони термічного впливу H як вістань від дна лунки до глибини, що відповідає температурі фазових перетворень $T_{фп}$ матеріалу ЕЗ.

Для розв'язку теплової задачі спочатку виконували експериментальні дослідження. Методом РОД на зразках отримували електроерозійні лунки (рис. 1, а) при таких умовах: сила технологічного струму $I = 5$ А; робоча напруга на електродах $U = 40$ В; статичний тиск робочої рідини на вході в міжелектродний зазор $P_{ст} = 0,8$ МПа; матеріал електродів – сталь 45; робоча рідини – органічне середовище; режим помпування – плоскопаралельний). Після експерименту геометричні параметри лунок вимірювалися під мікроскопом та статистично оброблялися для отримання середніх (для даного режиму обробки) значень. Результати дослідження подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Геометричні параметри одинарних лунок, мм

Матеріал електродів	Електроди			
	ЕЗ (катод)		ЕІ (анод)	
	Діаметр лунки $D_{л(к)}$	Глибина лунки $h_{л(к)}$	Діаметр лунки $D_{л(а)}$	Глибина лунки $h_{л(а)}$
Сталь 45	0,07	0,008	0,10	0,010

Далі розв'язували теплову задачу для отриманої вище катодної лунки (рис. 1, б) при таких припущеннях та умовах:

- вважаємо, що ЕЗ є напівобмежене тіло;
- початкова умова

$$T|_{t=0} = T_0, \tag{1}$$

тобто початкова температура ЕЗ однакова;

- крайові умови II роду:

• на поверхні ЕЗ задається тепловий потік густиною (інтенсивністю) S_k .
Відповідно до основного закону теплопровідності

$$S_k = -\lambda \frac{\partial T}{\partial x} \Big|_{x=0}; \quad (2)$$

• на нескінченній віддалі від поверхні тепловий потік дорівнює нулеві

$$\frac{\partial T}{\partial x} \Big|_{x=\infty} = 0, \quad (3)$$

а температура постійна

$$T \Big|_{x=\infty} = T_0. \quad (4)$$

Як аргумент приймається безрозмірний критерій Фур'є

$$Fo_x \equiv \frac{at}{x^2}, \quad (5)$$

де a – коефіцієнт температуропровідності матеріалу ЕЗ, м²/год

$$a = \frac{\lambda}{\rho \cdot c}; \quad (6)$$

де λ - коефіцієнт теплопровідності матеріалу ЕЗ, Вт/м·К;

ρ - густина матеріалу ЕЗ, кг/м³;

c – питома теплоємність матеріалу ЕЗ, Вт·год/кг·К.

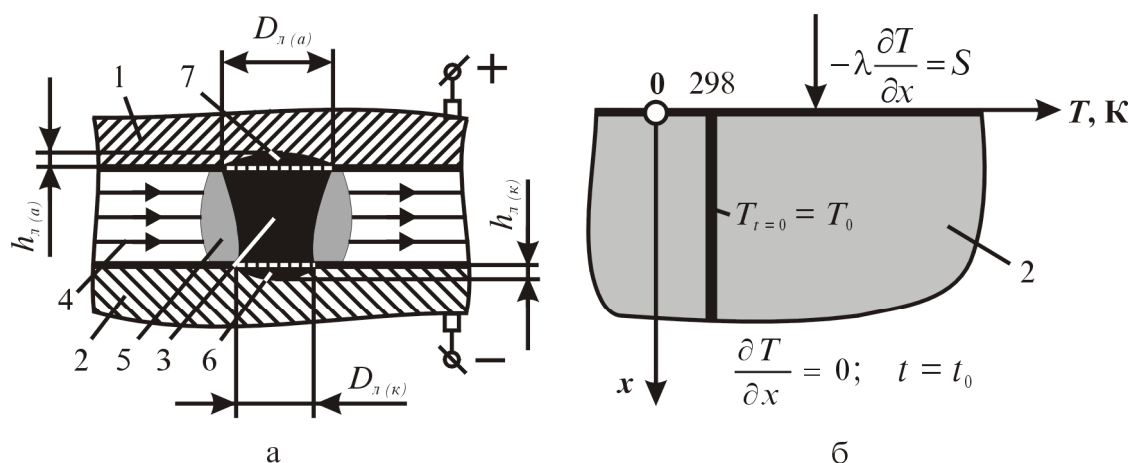

Рис. 1. До теплової задачі процесу РОД: а - схема формоутворення на електродах одинарних лунок; б - розрахункова тепла схема; 1 - електрод-інструмент; 2 - електрод-заготовка; 3 - електрична дуга; 4 - гідродинамічний потік; 5 - газова порожнина; 6 - катодна лунка; 7 - анодна лунка.

Загалом параметри ρ , c , λ та a залежать від температури [2, с. 299], але за даними цієї ж роботи у поданому діапазоні зміни температур їх значення для сталі 45 змінюються в досить вузькому діапазоні (табл. 2)

Таблиця 2

Теплофізичні характеристики сталі 45 [2, с.299]

$t, ^\circ\text{C}$	$\rho, \text{кг/м}^3$	$c, \text{Вт}\cdot\text{год/кг}\cdot\text{К}$	$\lambda, \text{Вт/м}\cdot\text{К}$	$a \cdot 10^3, \text{м}^2/\text{год}$
0	7794	0,156	32	32
500	7767	0,184	38	27

Саме тому, для оцінкових обчислень приймемо такі середні постійні значення даних параметрів: $\rho = 7750 \text{ кг/м}^3$; $c = 170 \text{ Вт}\cdot\text{год/кг}\cdot\text{К}$; $\lambda = 35 \text{ Вт/м}\cdot\text{К}$. Тоді $a = 26 \cdot 10^{-3} \text{ м}^2/\text{год}$.

У зв'язку з дуже малим часом плинності процесу РОД одинарної лунки (приблизно $1 \cdot 10^{-5} \text{ с}$) та у відповідності з принципом суперпозиції, що широко використовується при теплових обчисленнях [2, с. 45], визначимо спочатку температуру поверхні ЕЗ T_n як функцію часу t за крайовими умовами II роду, а потім за отриманими даними визначимо (дискретно) температуру T як функцію часу t та глибини шару x за крайовими умовами I роду

$$T|_{x=0} = T_n, \quad (7)$$

тобто, коли відома температура поверхні T_n .

За даними роботи [2, с. 109], температуру поверхні тіла, а отже, поверхні ЕЗ T_n , можна визначити за формулою

$$T_n = T_0 + \frac{2}{\sqrt{\pi}} \cdot \frac{S_\kappa \sqrt{t}}{\sqrt{\lambda c \rho}}, \quad (8)$$

а з використанням виразу (6)

$$T_n = T_0 + \frac{2S_\kappa}{\lambda} \sqrt{\frac{at}{\pi}}. \quad (9)$$

При обчисленні густини теплового потоку S_κ на поверхні ЕЗ (катод) в умовах РОД базувалися на тому, що тепла потужність електричної дуги P складається з теплових потужностей катодної P_κ , анодної P_a областей та потужності стовпа дуги P_c і визначається відомою формулою

$$P = IU = P_a + P_\kappa + P_c = I(U_a + U_\kappa + U_c), \quad (10)$$

де U_a , U_κ , U_c – спад напруги відповідно в катодній, анодній областях та в стовпі дуги. За даними роботи [1], в широкому діапазоні режимів РОД електродами із сталі 45 значення сумарного спаду напруги в анодній та катодній областях $U_{a+\kappa}$ змінюється у вузькому діапазоні, що становить 18...20 В при робочій напрузі на електродах $U = 28...30 \text{ В}$. Це означає, що спад напруги у стовпі дуги $U_c = 8...12 \text{ В}$, тобто становить 26,7...33,3 % від U . Якщо прийняти середнє значення для $U_c = 0,3U$, то $U_{a+\kappa} = 0,7U$.

В основу поділу $U_{a+\kappa}$ на складові частини U_a та U_κ покладено принцип пропорційності даних параметрів площам $F_{л(a)}$, $F_{л(\kappa)}$ попередньо отриманих анодної та катодної одинарних лунок, оскільки останні характеризують розміри приелектродних областей (теплових плям) при певній (постійній) силі струму, що крізь них проходить. За даним принципом маємо

$$U_a = \frac{0,7U \cdot F_{л(a)}}{F_{л(a)} + F_{л(\kappa)}} = \frac{0,7 \cdot 40 \cdot 0,00785 \cdot 10^{-6}}{(0,00785 + 0,00385) \cdot 10^{-6}} = 0,47U; \quad (11)$$

$$U_\kappa = \frac{0,7U \cdot F_{л(\kappa)}}{F_{л(a)} + F_{л(\kappa)}} = \frac{0,7 \cdot 40 \cdot 0,00385 \cdot 10^{-6}}{(0,00785 + 0,00385) \cdot 10^{-6}} = 0,23U. \quad (12)$$

Тоді густину теплового потоку на поверхні ЕЗ визначимо за формулою

$$S_\kappa = \frac{I \cdot U_\kappa}{F_{л(\kappa)}} = \frac{5 \cdot 0,23 \cdot 40}{0,00385 \cdot 10^{-6}} = 11948 \cdot 10^6, \text{ Вт/м}^2. \quad (13)$$

Для визначення температури T шару ЕЗ на глибині x як функції часу t скористаємося відомим виразом [2, с. 104]

$$T = T_n + \Theta(T_0 - T_n), \quad (14)$$

де Θ - параметр температури

$$\Theta = 1 - \text{erf}(U), \quad (15)$$

$\text{erf}(U)$ – функція помилок Гаусса

$$\operatorname{erf}(U) = \frac{2}{\sqrt{\pi}} \int_0^U e^{-U^2} dU, \quad (16)$$

а функція

$$U = \frac{1}{2\sqrt{Fo_x}}. \quad (17)$$

Картина температурного поля в ЕЗ (на катоді), отримана за результатами розрахунку параметру $T = f(t, x)$ для заданих умов за формулами (11), (13)-(17) з використанням програми Mathcal 7 Profesional, подана на рис. 2, а.

Як бачимо:

- розрахунковий час t нагрівання ЕЗ, за який температура T на глибині $x = h_n$ досягає температури плавлення матеріалу ЕЗ ($T_{nl} = 1808$ К), становить $2,55 \cdot 10^{-5}$ с (див. криву 8), що цілком задовільно узгоджується з результатами оцінки часу існування одинарної дуги для даного режиму РОД за осцилограмами (похибка не більша за 9 %);

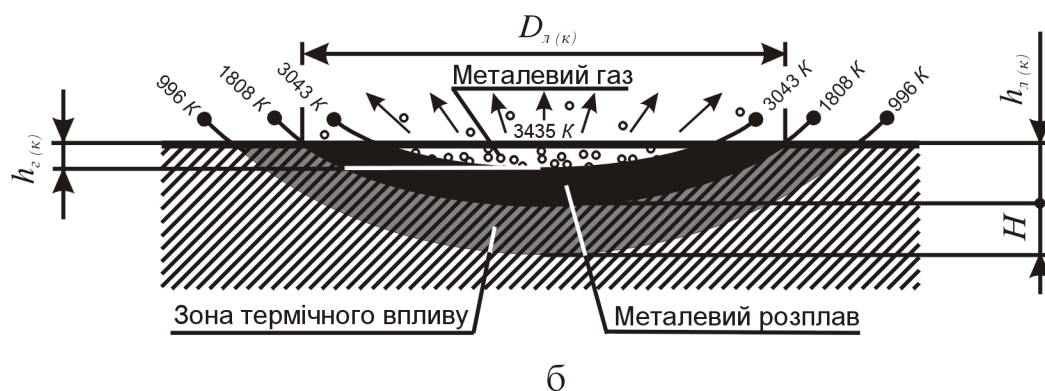
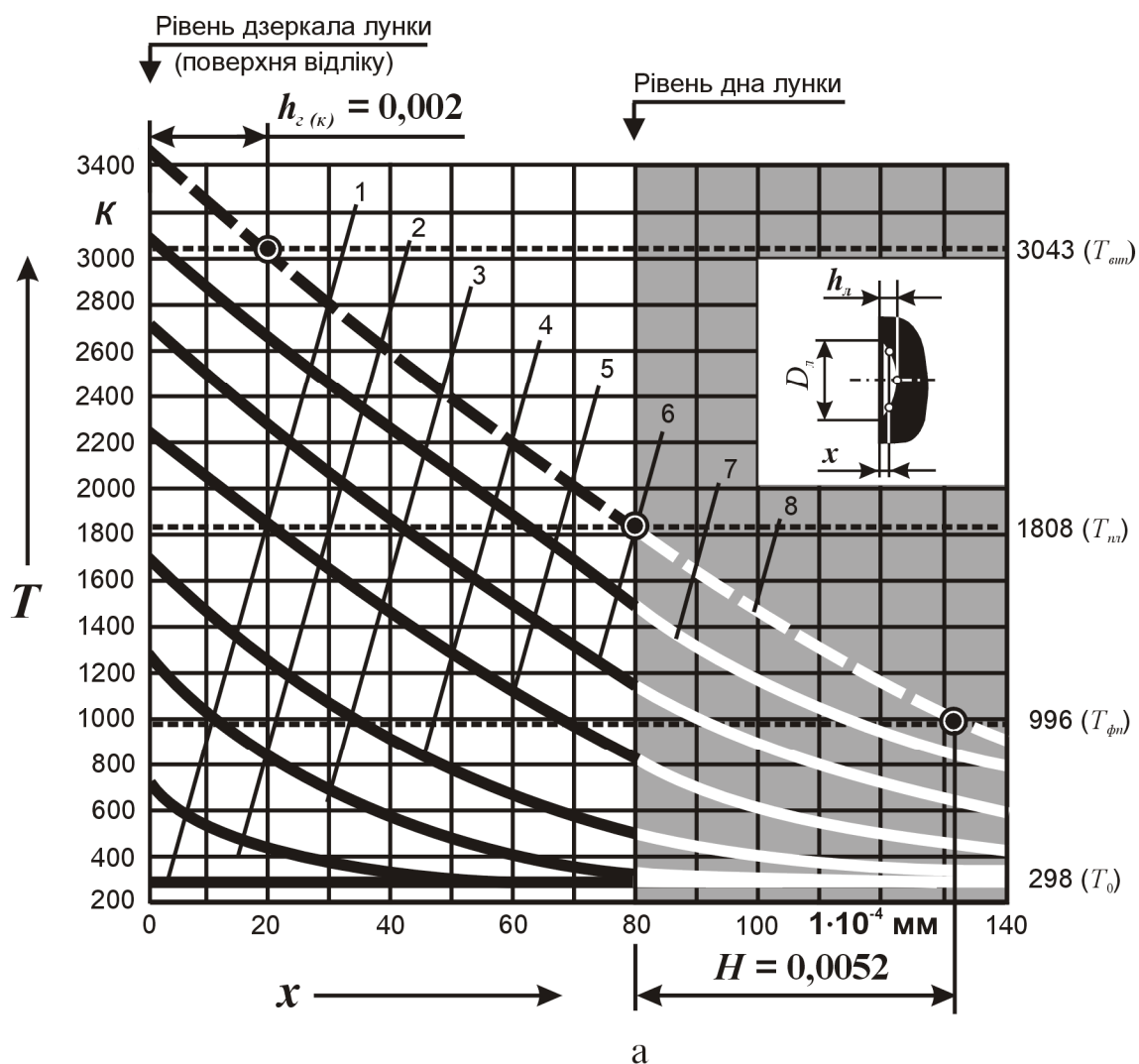

Рис. 2. Розподіл температури T в катоді при РОД за часом t на відстані x від поверхні ($I = 5 \text{ А}$; $U = 40 \text{ В}$; $P_{\text{ан}} = 0,8 \text{ МПа}$; матеріал електродів - сталь 45; робоча рідина - органічне середовище):

а - графічна залежність $T = f(t, x)$;

б - термодинамічне уявлення про лунку;

1 - $t = 0 \text{ с}$;	5 - $t = 1,00 \cdot 10^{-5} \text{ с}$;
2 - $t = 0,05 \cdot 10^{-5} \text{ с}$;	6 - $t = 1,50 \cdot 10^{-5} \text{ с}$;
3 - $t = 0,25 \cdot 10^{-5} \text{ с}$;	7 - $t = 2,00 \cdot 10^{-5} \text{ с}$;
4 - $t = 0,50 \cdot 10^{-5} \text{ с}$;	8 - $t = 2,55 \cdot 10^{-5} \text{ с}$

- ізотерма, що відповідає температурі випаровування матеріалу ЕЗ з лунки (для Fe $T_{\text{вип}} = 3043$ К [3, с. 56]) проходить на глибині $h_{z(k)} = 0,25 h_{l(k)}$. Це дозволяє оцінити співвідношення рідкої та газової фаз в лунці. Елементарні обчислення показують, що об'єм рідкої фази у лунці складає 95 %, а газової – 5 %;

- крива 8 перетинає горизонталь температури фазових перетворень ($T_{\text{фн}} = 996$ К [4, с. 180]) на відстані $H = 0,0052$ мм від дна лунки. Саме ця відстань і визначає глибину зони термічного впливу для даного режиму обробки;

- продовження кривої 8 до точки перетину з горизонтальною лінією 1 ($T_0 = 298$ К) дає інформацію про глибину h зміни температури ЕЗ у процесі формоутворення лунки. Обчислення показує, що глибина h не вище за $5,6 h_l$, що характеризує локальність розподілу тепла в ЕЗ навколо дугового розряду при РОД. В умовах експерименту $h = 5,6 \cdot 0,008 = 0,045$ мм.

З метою порівняння отриманих результатів, виконано додаткові дослідження за інших рівних умов при густині теплового потоку $S_k = 17094 \cdot 10^6$ Вт/м² (збільшення на 43 %). У результаті виявлено:

- розрахунковий час t нагрівання ЕЗ, за який температура на глибині лунки досягає температури плавлення, становить $0,651 \cdot 10^{-5}$ с (зменшення у 3,9 раза);

- ізотерма, що відповідає температурі випаровування матеріалу ЕЗ із лунки, проходить посередині лунки за глибиною (збільшується у два рази). При цьому об'єм рідкої фази в лунці становить 70 % (зменшується у 1,36 раза), а газової – 30 % (зростає у 6 разів);

- крива часу t перетинає горизонталь температури фазових перетворень на відстані 0,013 мм від дна лунки (збільшення у 2,5 раза) і визначає глибину зони термічного впливу;

- продовження кривої часу t до точки перетину з горизонталлю $T_0 = 298$ К показує, що глибина зміни температури в ЕЗ у процесі формоутворення лунки не вища за $4,5 h_l$ (зменшення у 1,24 раза).

Аналогічна картина температурного поля в електроді-інструменті (ЕІ), тобто на аноді.

Застосована методика обчислення температурного поля в електродах дозволяє розширити термодинамічне уявлення про лунку (рис. 2, б) як елементарну ділянку зруйнованого дугою металу.

Відомо [1], що катодна електродна тепла пляма руйнує катод, а анодна – анод. Стовп дуги у процесі руйнування електродів помітної часті не бере. Однак стовп дуги формує міжелектродний зазор, а тому є необхідним (обов'язковим) технологічним елементом процесу РОД. Тепловий потік, що виділяється у стовпі, сприймається робочою рідиною, в результаті чого навколо стовпа утворюється газова порожнина. Розміри квазіусталеної (у даному випадку найбільшої) газової порожнини визначаються з умови рівноваги зовнішнього тиску робочої рідини та внутрішнього тиску перегрітого газу. Для виявлення форми газової порожнини та геометричного співвідношення між її максимальним розміром у напрямку потоку і ефективним діаметром стовпа виконувалася відеозйомка дуги при умовах, що відповідають режимові та умовам отримання елементарних лунок (див. рис. 1, а).^{*} Далі відеоінформація з касети переписувалася на компакт-диск та за допомогою програми Adobe Premiere 4,2 аналізувалася у динамічному та кадровому режимах на комп'ютері. Характерні кадри у визначеному масштабі переносилися на графічний редактор Corel DRAW 8, де на них накладалися у тому ж масштабі геометричні параметри лунок та передбачувані межі стовпа дуги.

На рис. 3 показано типовий відеокадр електричної дуги у гідродинамічному потоці робочої рідини. Візуально ми бачимо світлову пляму 7 – область світіння парів матеріалу електродів, та газову порожнину 4, що утворюється навколо неї. Оскільки

час експозиції кадра ($t_e = 0,02$ с) значно перебільшує час горіння електричної дуги

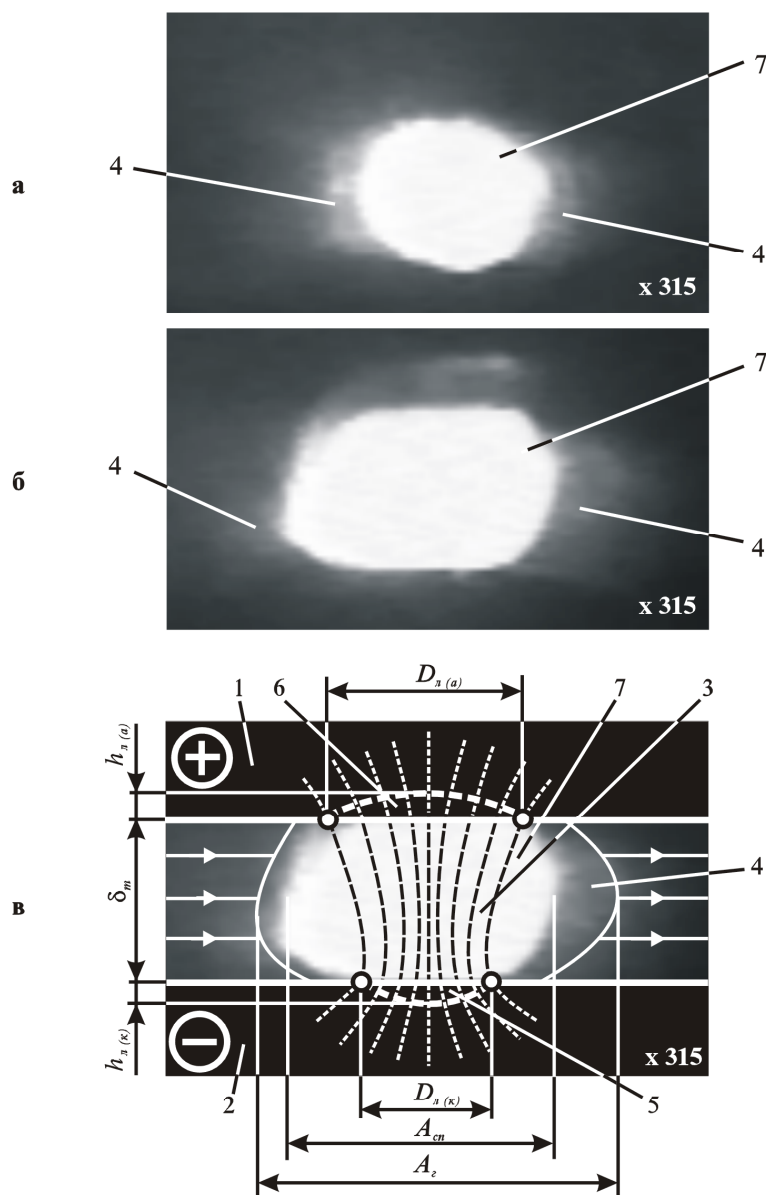

Рис. 3. Відеокадри (а, б, в) електричної дуги в поперечному потоці робочої рідини. Модельне уявлення про форму стовпа дуги. Форма газової порожнини: 1 - ЕІ; 2 - ЕЗ; 3 - стовп дуги; 4 - газова порожнина; 5 - катодна лунка; 6 - анодна лунка; 7 - область світіння парів матеріалу електродів

($t_d = 2,55 \cdot 10^{-5}$ с), що підтверджується кривою 8 на рис. 2, а, як правило даним умовам експозиції відповідають найбільші розміри газової порожнини, тобто її квазістаціонарний стан – межа між розвитком та згасанням. Останнє дає можливість зафіксувати її та порівняти з передбачуваними розмірами стовпа дуги, уявлювана форма якого наближається до форми гіперболоїда обертання і викликана стисненням ліній струму (одного напрямку) у центрі за рахунок пінч-ефекту. За результатами дослідження співвідношення між максимальним розміром газової порожнини A_z у напрямку потоку та середнім (ефективним) діаметром стовпа дуги d_c , що визначається за формулою

$$\frac{A_z}{d_c} = \frac{2A_z}{D_{л(a)} + D_{л(\kappa)}}, \quad (18)$$

становить 2,1. Останнє свідчить про те, що гідродинамічний тиск робочої рідини (тиск у напрямку потоку) сприймається безпосередньо газовою порожниною, а не стовпом дуги, як показано в роботі [1].

Виявлено, що співвідношення між максимальним розміром A_{cn} області світіння парів матеріалу електродів в напрямку потоку та середнім діаметром стовпа дуги становить 1,6.

Отримані результати сприяють глибшому розумінню феномена електричної дуги у поперечному потоці робочої рідини як інструмента для розмірного формоутворення поверхонь різної геометричної складності.

Thermal scheme and thermal field calculation technique in electrode-billet under dimensional electric arc processing of metals has been examined. This enabled to widen the thermodynamic idea about the elementary electro-erosion hole. Measuring technique method of geometrical correlations between constituent elements of the electric arc in the hydrodynamic flow of the working liquid is represented.

Література

1. Носуленко В. І. Розмірна обробка металів електричною дугою: Дис...д-ра техн. наук: 05.03.07. – Кіровоград, 1998. – 389 с.
2. Пехович А. И., Жидких В. М. Расчёты теплового режима твердых тел. – Л.: Энергия, 1968. – 304 с.
3. Термодинамические свойства неорганических веществ: Справочник / У. Д. Верятин, Б. П. Маширев, Н. Г. Рябцев, В. И. Тарасов, Б. Д. Рогозкин, И. В. Коробов / Под ред. А. П. Зефирова. – М.: АТОМИЗДАТ, 1965. – 460 с.
4. Самохоцкий А. И., Кунявский М. Н. Лабораторные работы по металловедению / Под ред. В. В. Рыбкина. – М.: МАШГИЗ, 1959. – 276 с.

Одержано 05.09.2001 р.

---

* В телезйомці дуги брав участь Б. Кришкін